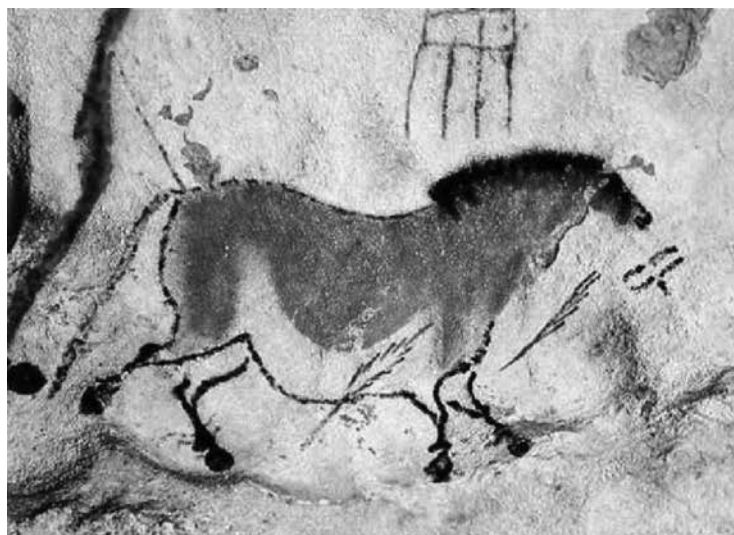

PRATARMĖ

Šio devintojo „Estetikos ir meno filosofijos tyrinėjimų“ tomo pagrindinės styguojančios straipsnių temos yra estetikos ir meno filosofijos psychologizacijos problemos, tarpdalykiškumo tendencijų stiprėjimas, tampantis charakteringiausiu dabartinės humanistikos raidos bruožu. Abiejų šių tendencijų įtakos augimas dabartinėje humanistikoje padeda mokslininkams pagrįsčiau ir įvairiapusiškiau suvokti žmogui būdingo kūrybingumo esmę, estetinių bei meno fenomenų genezę bei savitumą.

Kūrybingumas yra turbūt svarbiausia žmogaus savybė, padėjusi įsivyrauti gamtos pasaulyje ir sukurti tokias naujas vertybes bei simbolius. Ši civilizacijos istorijoje suvaidinusi milžinišką vaidmenį žmogaus savybė skleidžiasi daugybėje skirtingų jo kūrybinės veiklos sričių: mokslinėje, meninėje, techninėje, ūkinėje, informacinėje – visur, *kur tik yra sukuriama ir atrandama kas nors nauja, kas tampa socialinės ir kultūrinės žmonijos pažangos dalimi*. Sugebėjimą kurti galime laikyti vienu svarbiausių skiriamųjų žmogaus prigimties bruožų. Kūrybingumo ištakų dažniausiai ieškoma ankstyviausiuose Rytų ir Vakarų civilizacinių pasaulių estetinės minties formavimosi tarpsniuose, kai skirtingose civilizacijose ir kultūrose išryškėjo meno kultūros pakilimas ir jos teorinės refleksijos užuomazgos, nors kūrybingumas ir estetiškumo jausmas, kaip rodo Altamiro Ispanijoje ir Lasko urvuose aptiktos vėlyvojo paleolito epochos freskos ir piešiniai, buvo būdingi daug ankstesnių civilizacinės raidos žmonių kūriniams.

Arklys. Lasko
(Lascaux) urvo
piešinys.
Apie 15 000 m.
pr. m. e.

Gvildendami dabartinę meno fenomeną tyrinėjančių mokslų sistemą (estetiką, meno filosofiją, meno istoriją, meno teoriją, meno kritiką, meno sociologiją, meno psichologiją, meno istorijos filosofiją, meno semiotiką ir pan.), neišvengiamai susiduriame ir su meno psichologija. Ankstyvasis meno psichologijos užuomazgų formavimosi etapas įvairiuose civilizaciniuose pasauliuose buvo glaudžiai suaugęs su estetiškos problematikos raida. Meno psichologijos ištakų priklausomai nuo teorinių ir metodologinių tyrinėtojo nuostatų galima ieškoti skirtingais Rytų ir Vakarų teorinės minties raidos tarpsniais, pavyzdžiui, indų estetikos tradicijoje nuo žinomo estetikos traktato Natyaśāstros laikų, kai akivaizdžiai regima estetiškos problematikos psichologizavimo tendencija. Ji atsispindi daugelyje svarbiausių vėlesnių epochų estetikos traktatų pamatinėse estetikos kategorijose *rasa*, *bhava*, *dhvani*. Rytų Azijoje estetiškos problematikos psichologizavimo ir meno psichologijos užuomazgų formavimosi tendencija ryškiausiai regima daoizmo, neodaoizmo, čan, šintoizmo, dzen meno tradicijose.

Nors Vakarų humanistikoje filosofinės ir estetiškos problematikos psichologizavimo tendencijas galime pastebėti ir ankstesniais tarpsniais, pavyzdžiui, Marko Aurelijaus, Augustino, Pascalio, Montaigne'io ir kitų tekstuose, vis dėlto svarbiausias specifinių meno psichologijos užuomazgų formavimosi tarpsnis siejosi su XIX ir XX a. sandūra. Tuomet ankstesniais amžiais sukauptų estetinių ir menotyrinių žinių kompleksas, glaudžiai sąveikaudamas su į kokybiškai naują raidos tarpsnį įžengusia konceptualia *teorine* filosofine ir *empirine* menotyryne mintimi, išgyveno esminius pokyčius.

Tiek iš filosofinės, tiek ir iš menotyrinės problematikos skirtingais srautais išsiskirianti psichologinė problematika ryškėjo tuomet išgalint vieningam moksliniam (menotyriniam) žinių kompleksui ir diferenciacijai, išsiskiriant keliems pagrindiniams (skirtingiems) mokslinių žinių srautams. Pirma, su jusline pažinimo teorija susijusiai *estetikai*, antra, su bendriausiais filosofiniais teoriniais meno pažinimo klausimais susijusiai *meno filosofijai*, trečia, su *istorine menotyra* bei su ja artimai susijusiai aktualius meno raidos procesus tyrinėjančiai *meno kritikai*. Pastaroji siekė pažinti ir kritiškai įvertinti ne tik dabar besiskleidžiančius empirinio pažinimo lygmenyje reiškinius, tačiau ir savo bendresniais pastebėjimais ir apibendrinimais klojo pamatus istoriniams meno tyrinėjimams, kurie skleidėsi jau su Ch. Batteux ir J. Winckelmanno veikalais į naują raidos tarpsnį įžengusioje *meno istorijoje*. Susiformavęs mokslinio pažinimo diferenciacijos procesas programavo skirtingame teorinės refleksijos lygmenyje meno istorijos, meno teorijos bei meno kritikos probleminių laukų, o vėliau ir subdisciplinų išsiskyrimą.

Visose šiose mokslinio pažinimo srityse skirtinga jėga ir pavidalu skleidėsi vaisingos meno psychologizavimo tendencijos, kurios vėliau transformavosi į specifinę meno psichologijos problematiką.

Meno psichologija istoriškai formavosi trimis pagrindiniais mokslinių žinių raidos šaltiniais: *psichologijos*, *psichiatrijos* ir *menotyros* pažinimo sistemose. Pirmuoju atveju, ji funkcionuoja *psichologinio* pažinimo kategorijų sistemoje kaip sudėtinė *psichologijos* mokslo dalis, t. y. *meno p s i c h o l o g i j a*, o antruoju – *medicininio* pažinimo sistemoje kaip psichiatrijos ir kitų medicinos sričių sudėtinė dalis, t. y. *meno p s i c h o p a t o l o g i j a*, o trečiuoju – *menotyrinių mokslų* plėtojimo sistemoje kaip sudėtinė *menotyrinių* disciplinų komplekso dalis, kurios centre yra intensyviai besiplėtojanti būtent menotyrinių mokslų aspektu tyrinėjama *m e n o p s i c h o l o g i j a*. Pirmuoju atveju, pabrėžiamo antrąją šios konstrukcijos dalį, o trečiuoju – pirmąją. Šioje knygoje pagrindinį dėmesį sutelkiame būtent į *m e n o p s i c h o l o g i j a*, funkcionuojančios *menotyrinio* pažinimo sistemoje, tam tikras pamatines *istorines*, *teorines* ir *metodologines* problemas.

Ilgai Vakaruose vyravęs atsainus požiūris į šią perspektyvią mokslinio pažinimo sritį buvo susijęs su tradiciniu įsitikinimu, kad objektyvus meninės kūrybos procesų, ypač su psichopatologinėmis apraiškomis susijusių problemų pažinimas, yra neįmanomas, kadangi meninės kūrybos paslaptys yra hermetiškos, nepasiduoda racionalizavimui ir sistemingai mokslinei analizei.

Tačiau mokslinis pažinimas nenumaldomai žengia į priekį, vadinasi, tai, kas anksčiau buvo laikoma mįslinga, nepažinu, atsiveria naujomis netikėtomis briaunomis. Anksčiau išsikristalizavusios tradicinės meno pasaulio pažinimo sritys skaidosi, atsiranda naujos mokslinio pažinimo sritys ir tyrinėjimo laukai, kurių šalininkai, pasitelkę modernias tarpdalykines tyrinėjimo strategijas, metodus, vis įvairiapusiškiau analizuoja savo tyrinėjimo objektus, tobulina metodologinę instrumentariją. Taip daugelis naujų meno psichologijos ir jos sudėtinių dalių meninės kūrybos procesų psichologijos bei meno psichopatologijos problemų ne tik tampa studijų objektu, tačiau ir praranda menamo mįslingumo skraistę.

Dabartinė meno psichologija istoriškai formavosi kaip tarpdalykinė pažinimo sritis filosofijos, fiziologijos, estetikos, meno filosofijos, literatūros teorijos, muzikos teorijos, bendrosios psichologijos, medicinos ir kitų mokslų probleminių laukų susikirtimo erdvėje. Jos pagrindiniu tyrimo objektu tapo bendriausi meninės veiklos dėsningumai įvairiose meninės kūrybos srityse, kūrėjo asmenybės potencialas, savybės ir būsenos (išgyvenimai, emocijos, užslėpti konfliktai, pasaulėžiūrinės pozicijos, tarpasmeniniai santykiai), ap-

sprendžiančios įvairius slėpiningus sąmoningus ir pasąmoninius žmogaus kūrejo tapsmo mechanizmus, meno vertybių kūrimą ir poveikį jų sklaidai įvairiuose civilizaciniuose ir socialiniuose organizmuose. Kadangi mene žmogus pažįsta supantį pasaulį vaizdiniais ir formomis, meno psichologija išskiria pagrindinius šiame procese veikiančius mechanizmus, remdamasi kitais kultūros komponentais (formomis, simboliais, kalba, sąvokomis, vaizdiniais, garsais, spalvomis ir pan.). Ir galiausiai, meno psichologija tyrinėja įvairius meno suvokimo aspektus, jo poveikio konkrečiam žmogui ir socialiniams organizmams formas, aiškinasi sąmoningus ir pasąmoninius meninę veiklą (kūrybą) lemiančius veiksnius. Šiandien ji dalijasi į daugybę skirtingų pakraipų, stovyklų ir sambūrių, kurių šalininkai drąsiai polemizuoja, ko gero, visais pagrindiniais teoriniais klausimais. Taigi sunku surasti kokią vieną svarbesnę jos problemą, kuri nebūtų diskusijų objektu.

Dėmesys meno psichologijos ir jos viduje besiskleidžiančiai meninės kūrybos procesų psichologijos bei meno psichopatologijos problematikai yra vienas rodiklių, liudijančių apie konkrečios visuomenės, tautos pasiektą kultūros lygį. Šalyse, kuriose suvokiama šių problemų pažinimo bei suvaldymo reikšmė, visuomenės auklėjime ir asmenybės ugdymo bei saviraiškos srityse pasiekiami geresni rezultatai ir kitose humanistikos bei socialinio gyvenimo srityse.

Ankstyvajam meno psichologijos idėjų raidos etapui būdinga filosofinių disciplinų, pirmiausia estetikos, meno filosofijos idėjų įtaka, o vėliau psichologinės estetikos suklestėjimas, kuris tiesiogiai siejosi su laipsnišku psichologinės ir meno sąveikos problematikos išsiskyrimu į savarankišką mokslinio pažinimo sritį. Šie idėjų istorijos procesai skleidžiasi tuomet, kai Vakaruose įvairių humanitarinių, socialinių ir meno fenomeną tyrinėjančių mokslų sandūroje, aktualėjant žmogaus asmenybės ir jos kūrybinės veiklos problemoms, ryškėja naujos tyrinėjimų srities meno psichologijos išsiskyrimas. Jis siejasi su stiprėjančiomis humanitarinių mokslų, pirmiausia filosofijos psichologizacijos procesais, mokslininkų susitelkimu į žmogaus vidinį pasaulį, asmenybės emocinių išgyvenimų, kūrybinę ir meninę raišką.

Dabartinėje humanistikoje, o taip pat ir estetikoje, meno filosofijoje bei meno psichologijoje ypatingą aktualumą įgauna mokslinio pažinimo metodologijos klausimai. Vienas svarbiausių kompleksinio meninės kūrybos procesų pažinimo uždavinių yra *įvairių tarpdalykinių mokslų ir probleminių mokslinio pažinimo aspektų pajungimas bendrai mokslinio pažinimo strategijai, konkrečių meninės kūrybos procesų problemų pažinimui*. Kompleksinių tyrinėjimų specifiskumas sąlygoja vieningos tarpdalykinės tyrinėjimo metodologijos, reikalauja aiškos

įvairių pažįstamojo reiškinių aspektų pažinimo programos, tyrinėjimo strategijų bei metodų formulavimu. Vienas sudėtingiausių kompleksinių tyrinėjimų uždavinių yra įvairių universitetinių disciplinų, neretai dirbtinai suformuotų pertvarų ir įsigalėjusių stereotipų įveikimas. „Mokslų sritys,– rašė Heideggeris, – labai atitrūkusios viena nuo kitos. Jų objektų nagrinėjimo būdai yra labai skirtingi. Šią išsibarsčiusių disciplinų įvairovę šiuo metu sieja tik universitetų ir fakultetų organizacija ir praktinis vienareikšmių disciplinų tikslingumas. Tuo tarpu mokslų iššaknijimas į jų esmingąjį pagrindą yra išnykęs“ (Heideggeris 1992: 113). Tradicinės universitetinės mokslų sistemos irimas ir tarpdalykinių tyrimų iškilimas sąlygoja esminius poslinkius pačioje tyrinėjimo logikoje, glaudžioje analizės ir sintezės sąveikoje, tyrinėtojų pasirenkamose interaktyviose tyrinėjimo strategijose ir metoduose.

Tyrinėtojas, siekdamas kompleksiškai pažinti savo tyrinėjimo objektą, pirmiausia turi pasirinkti įvairių metodologinių strategijų seką ir eiliškumą. Tyrinėjamo objekto pažinimas dažniausiai prasideda nuo analitinių procedūrų, t. y. nuo jo išskaidymo į atskiras sudėtines dalis, momentus, aspektus, kuriuos būtina analizuoti nuosekliai, papunkčiui pagal užsibrėžtą tyrinėjimo programą. Tik vėliau, jau atlikęs užsibrėžtą tyrinėjamo objekto pusių analizę, jis gali žengti dar vieną žingsnį ir pereiti prie *sintezės* procedūrų, t. y. tyrinėjamo objekto pažinimo *visumoje*. Todėl daugelis pamatinių meninės kūrybos proceso problemų, tapę įvairiapusių tarpdalykinių ir kompleksinių studijų objektu, praranda menamą mįslingumą.

Ši estetikos meno filosofijos ir meno psichologijos problemas gvildenanti knyga sudaryta iš žymių užsienio mokslininkų ir įvairioms Lietuvos aukštosioms mokykloms bei mokslinio tyrimų institutams atstovaujančių tyrėjų. Pirmoje dalyje Antano Andrijausko, Algio Mickūno, Krescencijaus Stoškaus, Juozo Mureikos, Kęstučio Šapokos ir Eglės Surotkevičiūtės-Dean straipsniuose pagrindinis dėmesys skiriamas teorinėms ir metodologinėms dabartinės estetikos, meno filosofijos ir meno psichologijos problemoms.

Antroje dalyje Odetos Žukauskienės, Žilvinės Gaižutytės-Filipavičienės, Žibarto Jackūno, Jono Čiurlionio, Tatjanos Solomonik-Pankrašovos, Ilonos Murauskaitės straipsniuose aptariamos įvairialypės estetikos, meno filosofijos ir menotyros idėjų istorijos problemos.

Trečioje knygos dalyje François Cheng, Algio Uždavinio, Nidos Gaidauskienės, Yumiko Nunokawos, Agnės Kulbytės, Almos Laužonytės straipsniuose gvildenami sudėtingi menininko ir meno sampratos aspektai.

Ketvirtoje knygos dalyje Vladimiro Maliavino, Loretos Poškaitės, Julijos Karavajevos, Gabrielės Kemėšytės, Aušros Barkero, Valerie Gonzalez, Inos

Kiseliovos ir Dalios Aleksandravičiūtės tekstuose gvildenamos aktualios komparatyvistinės ir Rytų estetikos, meno filosofijos bei meno istorijos problemos.

Tikimės, kad šis solidžios apimties straipsnių rinkinys sulauks įvairių humanitarinių disciplinų specialistų, kultūros darbuotojų, menininkų dėmesio ir skatins geriau pažinti Rytų tautų kultūros, estetikos, meno filosofijos ir meno tradicijas. Kviečiame visus bendradarbiauti ir išsakyti savo nuomonę apie leidinį ir atskirus jame skelbiamus tekstus. Tam tikslui knygos pabaigoje greta autorių pristatymo pateikiame ir elektroninius jų adresus. Dėkojame recenzentams akad. Algirdui Gaižučiui, prof. Rūtai Brūzgienei, doc. Jolantai Zabulytei ir visiems, prisidėjusiems prie šios knygos parengimo ir išleidimo.

Sudarytojas ir mokslinis redaktorius akad. Antanas Andrijauskas